

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI
FACULTATEA DE PSIHOLOGIE ȘI ȘTIINȚE ALE EDUCAȚIEI
ȘCOALA DOCTORALĂ DE PSIHOLOGIE

Strategii parentale de susținere a prietenilor la
copiii cu și fără dizabilități. Studiu comparativ.

Coordonator științific:

Prof. Univ. Dr. Maria Nicoleta TURLIUC

Student doctorand:

Carmen Calujac (MARICI)

Iași

2022

Cadru teoretic

Într-un studiu (Sapadin, 1988), 156 de respondenți au raportat că un prieten este cineva față de care te simți *aproape*, în care ai *încredere*, pe care *te poți baza*, față de care poți împărtăși ceea ce deții, care te *acceptă*, care are *grijă de tine*, de care ești *aproape* și de care te *bucuri*. Un alt studiu (Argyle & Henderson, 1985) a găsit că prietenii se comportă astfel: se oferă să ajute la nevoie, respectă spațiul personal, țin secrete, au încredere unii în ceilalți, le iau apărarea prietenilor în absența lor, nu-i critică în public, demonstrează susținere emoțională, îi privesc în ochi în timpul conversației, se străduie să-i facă fericiți și nu sunt geloși pe alte relații. Cercetările existente indică faptul că, într-o fază inițială, indivizii evaluează destul de repede dacă un anumit candidat va deveni prieten sau o cunoștință (Campbell et al., 2015). Așadar, prietenia este definită cu referire atât la sentimentele și voința unei persoane față de altcineva, cât și cu referire la comportamentele acelei persoane.

Nu pentru orice copil este la fel de ușor să-și facă prieteni. Copiii cu dizabilități, indiferent de tipul de dizabilitate, dezvoltă mult mai greu prietenii, comparativ cu acei care nu suferă de nici o dizabilitate. Însă, pentru copiii care au autism în formă gravă sau copiii care au o comorbiditate, dizabilitate intelectuală sau autism grav, este cel mai greu să dezvolte abilități sociale (Baker & Blacher, 2021). Studiile recente (Little et al., 2020) indică că toți copiii manifestă nevoia de a avea prieteni și de a fi acceptați social, indiferent de țară și cultură.

Prietenii se dezvoltă în timp și necesită efort. Cercetările în privința dezvoltării prietenilor s-au concentrat, în general, pe două linii de cercetare majore: (1) prima se referă la felul în care gândim în cadrul unei prietenii, iar a doua (2) se referă la stadiile dezvoltării unei prietenii din punct de vedere cognitiv. Într-o cercetare de Shek și Lin (2015) autorii subliniază existența a 3 etape principale în dezvoltarea relațiilor: (1) inițierea lor, (2) dezvoltarea lor și (3) menținerea lor în timp. Bigelow (1977) și La Gaipa (1979) au teoretizat un model al dezvoltării prieteniiilor în 3 etape cu referire la dezvoltarea expectațiilor: (1) faza centrării pe sine – prietenia este importantă datorită rolului ei utilitar, legat de beneficiile ei, deci expectațiile sunt conectate cu beneficiile, (2) faza centrării sociale – expectațiile sunt corelate cu normele sociale, (3) faza internă-psihologică și empatică – expectațiile sunt de natură psihologică ceea ce înseamnă că prietenii apreciază componentele psihologice ale prieteniei cum ar fi intimitatea, loialitatea și empatia.

Teoriile și modelele care explică dezvoltarea prieteniiilor pornesc de la teoriile atracției interpersonale. Relațiile interumane se întemeiază pe rudenie, iubire, dedicare, prietenie, pe interacțiuni profesionale, iar aceste relații sunt reglate pe baza înțelegerilor reciproce, pe baza legilor sau a tradițiilor și obiceiurilor (Shek & Lin, 2015).

Unul din puținele modele care teoretizează dinamica formării prietenilor la copii este Modelul tripartid al asocierii dintre familiei și prieteni (McDowell & Parke, 2009). Acest model explică procesul formării prietenilor la copii și rolurile părinților. Pe scurt acest model susține că dimensiunea competenței sociale a copiilor se formează în funcție de trei factori și anume: (1) interacțiunea dintre părinte și copil, (2) instruirea specifică oferită de părinte și (3) facilitarea accesului la oportunități de dezvoltare a abilităților sociale. *Primul* element se referă la rolul de model și la interacțiunea pozitivă dintre părinte și copil. Mecanismul prin care se realizează învățarea are la bază teoria învățării sociale. *Al doilea* element al modelului presupune intervenția specifică a părintelui prin implicare și oferire de sfaturi, de exemplu. În acest stadiu se formează competența socială. *Al treilea* element se referă la facilitarea oportunităților de a exersa și de a perfecționa abilitățile sociale. De fapt, cercetarea prezentă se referă în mod special la ultimele două elemente. Interesul acestei cercetări este de a identifica doar practicile parentale cu rol direct de a facilita dezvoltare prieteniei la copii. La baza acestei cercetări stau cele două modele din cercetarea anterioară și anume Modelul Tripartid al Asocierii dintre Familie și Prieteni (McDowell & Parke, 2009) și cele trei dimensiuni psihologice ale implicării parentale găsite de Nachshen (2005).

Există puține cercetări care au reușit să studieze rolul părinților în promovarea prietenilor la copii (Asher et al., 1996). Cu toate că și alți adulți din viața copiilor sunt implicați în dezvoltarea prietenilor lor și mai puține studii au reușit să descrie modalitățile prin care acești adulți, cum ar fi profesorii, sau alte figuri parentale, reușesc să susțină dezvoltarea prietenilor la copii (Krone & Yu, 2019). Studiile au arătat că există limite ale cercetării privind formarea prietenilor la copiii cu dizabilități și la copiii tipici. Există puține studii care s-au concentrat pe contexte mai naturale cum ar fi prietenii acasă sau în vecinătate (Yu et al., 2011).

În general, cele mai multe studii pe prietenii dintre copii nu fac diferența între copiii cu dizabilități și copiii tipici și puține studii oferă detalii semnificative despre caracteristicile dizabilităților copiilor. Cu toate că există studii care au selectat participanți copii cu tulburare de autism (Bauminger & Kasari, 2000), de exemplu, cele mai multe studii s-au referit la grupul copiilor cu dizabilități fără a segmenta copiii în funcție de dizabilitate (Webster & Carter, 2007). Cele trei cercetări doctorale se axează pe copiii cu deficiențe senzorio-motorii. Deficiențele senzorio-motorii se referă la disfuncții în sistemul senzorial și motor, cele două fiind interconectate prin faptul că informațiile de la simțuri sunt preluate și transmise spre sistemul motor, care le execută (Flanders, 2011). De aceea, investigarea practicilor parentale de formare a prietenilor la copii rămân un domeniu nou de cercetare, unul de nișă.

Studii empirice

Cercetarea doctorală își propune să realizeze un număr de 3 studii empirice: studiul 1 este calitativ, iar studiile 2 și 3 sunt cantitative și corelaționale. Toate studiile sunt transversale iar datele sunt autoraportate, pe bază de chestionar.

Scopul lucrării doctorale a fost de a investiga trei direcții de cercetare și anume: (1) Care sunt practicile folosite de părinți pentru a *iniția*, a *dezvolta* și a *menține* prietenii copiilor în timp, la copiii tipic dezvoltați și la cei cu deficiente? (2) Care este rolul apropierii emoționale părinte-copil în relația dintre susținerea în cuplu sau destăinuirea părinte-copil și implicarea parentală în formarea prietenilor la copii, în funcție de variabila tipul de copil: tipic dezvoltat și cu deficiențe, (3) Implicarea părinților în dezvoltarea prietenilor la copii mediază relația dintre inteligența emoțională parentală și caracteristici ale prietenilor la copii?

În cadrul cercetării doctorale au fost selectați ca participanți părinți de naționalitate română, care au în creștere copii minori, ce au fost solicitați să raporteze informații despre ei și un copil aflat în creștere. Cercetarea doctorală implică, de asemenea, două loturi de participanți selectați în funcție de criteriul existenței sau inexistenței unei dizabilități, loturi numite copii cu dizabilități senzorio motorii (CD) și copii tipici (CT). Au fost vizate doar familiile intacte, cu ambii părinți prezenți și nu cele monoparentale sau de alt tip.

Primul studiu își propune să realizeze o investigație a strategiilor parentale de susținere a prieteniei la copii, iar una din cele mai importante demersuri se referă la existența unor diferențe între părinții cu copii tipici (CT) sau copiii cu dizabilități (CD).

Participanții la cercetare au fost 122 părinți CT și 107 părinți CD. Vârsta părinților a fost în medie de 39,9 ani ($SD = 4,87$) și au în creștere între 1 și 9 copii. Părinții care au furnizat răspunsuri la această cercetare s-au referit în proporție de 56% la băieți și 44% la fete. Vârsta medie a copiilor a fost de 9,8 ani ($SD = 2,1$). Dizabilitățile senzorio motorii la copii au fost de grad ușor spre mediu.

Participanții au primit 3 întrebări prin care trebuiau să identifice care sunt strategiile parentale de susținere a prietenilor la copii cu referire la trei segmente principale: (1) *formarea* prietenilor, realizată prin creșterea *numărului* de prieteni, (2) *dezvoltarea calitativă* a prietenilor – se referă la construirea relațiilor, (3) *menținerea* prietenilor în timp – se referă la rezolvarea conflictelor și evitarea destrămării relației. Pentru analizarea datelor s-a folosit softul Nvivo11, un program computerizat care permite analizarea datelor de cercetare, de tip calitativ.

Rezultatele au indicat că, în ce privește implicarea părinților în formarea de noi prietenii la copii, părinții CT au răspuns că ei în primul rând se implică în activitățile din timpul liber al copilului (43%), apoi susțin prietenii prin oferirea de libertate, timp și susținere a prietenilor noi

(20%), apoi facilitează vizitele (18%) și în final discută despre prieteni, se oferă ca model parental și îi prezintă pe copiii lor altora (1,3%). Subcategoriile obținute indică că părinții CD facilitează interacțiunile și socializarea cu noi copii (29,5%), le formează abilitățile (21,8%), îi orientează spre specialiști (10,7%), facilitează interacțiunile cu anumite cunoștințe (16,8%), îi expun la mediul social la cumpărături (4,9%), sau se asigură de integrarea lor la școală (9,1%).

Analiza comparativă a indicat că există similitudini între 5 categorii/subcategorii (din 7 categorii la CT și din 11 subcategorii la CD) iar în rest strategiile sunt diferite. Părinții CT le prezintă persoane noi (5%) cu scopul de a-și face prieteni de aproximativ 6 ori mai puțin frecvent decât părinții CD (29,5%). Însă, părinții CT sunt mai directivi și mai preciși în strategiile lor, pe când părinții CD mai degrabă îi expun pe copii la contexte sociale, cu speranța că își vor face prieteni cumva. Ambele categorii de părinți își susțin copiii să-și facă prieteni (categoria CT „Susținere prietenii” (20%) și subcategoria CD „Încurajare verbală” (3,9%), însă diferența este că părinții CD îi susțin să mai încerce o dată înainte de a renunța, pe când părinții CT îi susțin pentru a-și face mai mulți prieteni de aproximativ 5 ori mai frecvent decât părinții CD. Apoi, toți părinții se implică în timpul liber al copiilor însă părinții CT o fac de 8 ori mai frecvent, decât părinții CD, și în mod similar facilitează vizitele între copii cu 62% mai frecvent, sau discută cu copiii cu 65% mai frecvent decât părinții CD. O categorie unică și importantă la părinții CD este cea a „Integrării dificile” (7,2%), care nu se regăsește la părinții CT.

În concluzie, părinții CT folosesc strategii mai degrabă indirecte și se bazează mai mult pe motivația copilului de a-și face singur prieteni, pe când CD se bazează mai mult pe ajutor exterior, personalizat, al specialiștilor, pe când ei se implică direct, specific în formarea abilităților sociale și sunt mai planificați privind facilitarea accesului la oportunități de a-și face prieteni.

Studiul II și-a propus să investigheze rolul apropierii emoționale ca mediator între destăinuirea copilului sau susținerea în cuplu și implicarea parentală în formarea prietenilor la copii atât în cazul copiilor tipici cât și CD.

Există o lipsă de documentare empirică în literatura de specialitate cu privire la rolul relației părinte copil (abr. relație P-C) în raport cu rolurile parentale în formarea prietenilor la copii. Modelul tripartid al lui McDowell și Parke (2009), adaptat după modelul lui Parke et al. din 1994, teoretizează că există o interacțiune mutuală între interacțiunea P-C și părintele ca instructor sau părintele ca furnizor de oportunități de întâlniri pentru copii, iar între toate aceste 3 variabile există o influență mutuală privind competența socială a copiilor. La rândul ei competența socială a copiilor influențează acceptarea copiilor de către prieteni. În studiul lor empiric, McDowell și Parke (2009) au testat o parte din aceste relații descrise în model și au găsit că există o interacțiune între variabila interacțiunea părinte-copil (abr. interacțiunea P-C) și părintele ca instructor care dă

sfaturi, ambele variabile influențând competența socială a copiilor. Acest studiu din 2009 aduce insuficiente evidențe privind rolul relației P-C în ecuația formării prietenilor de către copii. Un articol teoretic publicat în 2021 (Ladd & Parke) susține că interacțiunea P-C este o variabilă cu efect indirect asupra dezvoltării prietenilor la copii, însă implicarea prin rolurile parentale ar reprezenta un efect direct asupra formării prietenilor la copii. Literatura de specialitate sugerează că există evidențe insuficiente privind rolul relației părinte-copil în formarea prietenilor la copii.

Prin urmare, studiul prezent și-a propus să testeze trei ipoteze: *H1*: „Apropierea emoțională P-C va media relația dintre susținerea în cuplu și implicarea parentală în formarea prietenilor atât la CT cât și la CD.”, *H2*: „Apropierea emoțională P-C va media relația dintre destăinuire copilului (abr. destăinuirea C) și implicarea parentală în formarea prietenilor atât la CT cât și la CD.”, *H3*: „Relația dintre susținerea în cuplu, destăinuirea copilului, apropierea emoțională și implicarea părinților în formarea prietenilor la copii va fi moderată de variabila tipul de copil.”

Participanții la cercetare au fost 265 părinți, 103 părinți au avut copii cu dizabilități senzorio-motorii, iar restul de 159 părinți au avut copii tipici. Vârsta părinților a fost în medie de 38,4 ani (SD = 6,92). Părinții au răspuns pentru copiii lor, dintre care 58,7% au fost băieți, iar 41,3% fete. Părinții au răspuns la un chestionar, în mod autoraportat, individual despre realități privitoare la copiii lor și despre ei. Au fost vizate doar familiile intacte, formate din mamă și tată și nu cele monoparentale sau de alt tip. Pentru analiza statistică s-a folosit un model al relațiilor în jamovi, metoda GLM. Modelul relațiilor a fost moderat de tipul de copil (CT și CD).

Cercetarea a indicat că apropierea emoțională P-C este o variabilă mediatore semnificativă între variabila susținerea în cuplu sau variabila destăinuirea copilului și implicarea părinților în formarea prietenilor la copii. În cazul moderării, există un efect combinat semnificativ al celor doi predictorii (tip_copil*destăinuirea C, tip_copil*susținere în cuplu) și a variabilei mediatore (tip_copil*apropierea emoțională) asupra implicării părinților în formarea prietenilor la copii. În cazul variabilei criteriu apropierea emoțională nu s-au găsit efecte semnificative de moderare. În plus, analiza a indicat că variabila apropierea emoțională mediază semnificativ relația dintre VI destăinuirea copilului sau susținerea în cuplu și VD implicarea parentală în formarea prietenilor la copii, în cele 3 condiții ale variabilei moderatoare (fără moderare, CT, CD). *Apoi*, rezultatele au indicat că implicarea parentală în formarea prietenilor la copii este prezisă de toate variabilele din model fie în mod individual, fie în interacțiune cu variabila moderatoare tipul de copil. Aceste variabile sunt susținerea în cuplu, destăinuirea C și apropierea emoțională P-C. În plus, variabila mediatore apropierea emoțională este prezisă doar de efectele individuale ale destăinuirii C, susținerii în cuplu sau tipului de copil (CT, CD), dar nu și de efectele combinate.

Studiul III își propune să afle care este rolul implicării parentale în dezvoltarea prietenilor la copii ca mediator între abilitățile parentale (inteligența emoțională) și relațiile de prietenie ale copiilor. Acest studiu își propune să investigheze efectul pe care îl produce implicarea parentală, prin practici parentale specifice formării prietenilor la copii asupra unor variabile care se referă la formarea prietenilor la copii. Belsky (1984) susține că percepția lipsei de resurse personale poate fi un obstacol în calea implicării sociale. Aceasta înseamnă că un părinte echipat, care deține cogniții funcționale și abilități dobândite va fi probabil mai implicat în susținerea dezvoltării prietenilor la copii (Staples, 1990).

La studiu au participat un număr de 295 părinți. Respondenții la această cercetare au fost părinți din Suceava, cu o vârstă medie de 37,5 ani, care au completat chestionare individual, online, în ianuarie 2021, în Google Forms. 51,5% dintre părinți au răspuns la întrebările din chestionare, referindu-se la băieți, iar restul de 48,5% la fete. Studiul a cules date despre 130 CD și 165 CT. Dizabilitățile senzorio motorii la copii au fost de grad ușor spre mediu, potrivit raportărilor părinților.

Datele au fost prelucrată în SPSS, jamovi iar pentru analiza propriu-zisă s-a folosit metoda GLM Mediation Model.

Rezultatele au indicat că nu există un efect al inteligenței emoționale a părinților asupra numărului de prieteni ai copilului, în condiția CT, CD sau nediferențiată. Aceeași situație se menține și în cazul variabilei dependente numărului întâlnirilor între prieteni atât în cazul CT, sau CD, precum și în cazul analizei nediferențiate. Apoi, rezultatele au indicat că implicarea parentală privind formarea prietenilor la copii are un efect pozitiv asupra numărului de prieteni ai copilului în situația CD, CT sau condiția nediferențiată. De asemenea, implicarea parentală are un efect asupra numărului de întâlniri pe săptămână între prieteni, în cazul CT, în cazul CD, precum și în cazul analizei nediferențiate între cele două subgrupe. În al *treilea rând*, statisticile au arătat că inteligența emoțională a părinților influențează pozitiv implicarea parentală în formarea prietenilor la copii, pentru modelul în care variabila dependentă este numărul întâlnirilor, atât în cazul CT cât și în cazul CD, precum și în cazul analizei nediferențiate. Aceeași situație se menține și în cazul modelului în care numărul întâlnirilor între prieteni este variabilă dependentă, atât în cazul copiilor tipici, cât și în cazul copiilor cu dizabilități, dar nu și în cazul analizei nediferențiate între cele două subgrupe.

Contribuții personale și implicații practice

Lucrarea doctorală aduce o serie de contribuții și implicații dintre care amintim următoarele.

Extindere și reformulare a modelului tripartid și a implicării parentale. Modelul tripartid al asocierii dintre familie și prieteni al lui McDowell și Parke (2009) susține că părinții formează competența socială a copiilor pe baza a 3 dimensiuni și anume: interacțiunea P-C, părintele ca facilitator și părintele ca instructor. Însă în acest model, două dimensiuni (rolul de facilitator și cel de susținător) sunt modele active, în care părintele se implică direct prin acțiune și este directiv, în relația părinte-copil, pe când interacțiunea P-C presupune o altfel de învățare pe bază de observare din partea copilului și nu presupune implicarea părintelui în mod activ și directiv). Interacțiunea P-C reprezintă o influență indirectă asupra formării prietenilor la copii, iar rolurile de facilitator și instructor sunt roluri directe (Ladd & Parke, 2021).

Cercetarea doctorală a găsit în mod empiric că există *trei domenii* în care părintele se implică și formează abilitățile copiilor. (1) Părintele ca **motivator** al dezvoltării relațiilor de prieteni – funcția de motivare afectivă și cognitivă, prin expunerea la modele bune și încurajarea verbală. (2) Părintele ca **antrenor** de abilități sociale – funcția de achiziție de abilități sociale complete și implică formarea prin implicare directă față de copil, a abilităților sociale potrivit principiilor cognitiv-behavioriste, ca o fază inițială sau de consolidare a abilităților, în dezvoltarea prietenilor. (3) Părintele ca **facilitator** al contextului dezvoltării prietenilor – funcția de pregătire a terenului de exersare abilităților sociale și de dezvoltarea lor. Părintele facilitează legăturile dintre copii și a contextului social și fizic, în perioada inițială a formării prietenilor sau în momentele dificile social.

În plus, cercetarea doctorală a găsit în mod empiric că cele mai importante elemente în dezvoltarea prietenilor la copii au legătură cu procesul achiziționării abilităților sociale, cu manifestarea lor și cu afirmarea lor constantă. Atât modelul tripartid al asocierii dintre familie și prieteni precum și publicația lui Ladd și Parke (2021) susțin o clasificare a rolurilor bazată pe poziționarea părinților față de copii și pe conținuturile vehiculate în relația P-C, pe când lucrarea doctorală a găsit empiric că există mai multe roluri care asigură dezvoltarea procesuală a relațiilor de prietenie și nu simpla poziționare sau sens al conținuturilor. Aceasta este cu siguranță o noutate și o direcție de cercetare care merită explorată în continuare. În plus, publicația lui Ladd și Parke (2021) este un articol teoretic și probabil un plan de cercetare pe viitor, mai degrabă decât rezumarea unor dovezi științifice solide.

Investigarea rolului relației bune părinte-copil. Cercetarea prezentă a găsit în studiul II că apropierea emoțională P-C este un predictor al implicării parentale în cazul CT și în cazul CD. În

plus, apropierea emoțională este un mediator între susținerea în cuplu sau destăinuirea copilului și implicarea parentală în formarea prietenilor la copii. Aceasta ne sugerează că apropierea emoțională P-C este mai degrabă o condiție pentru formarea prietenilor la copii, indiferent de rolul pe care îl joacă părintele. Modelul inițial al lui McDowell și Parke (2009) a inclus printre rolurile părintelui în formarea prietenilor la copii și interacțiunea P-C măsurată prin „apropiere (eng. warmth)” și „răspuns pozitiv” (vezi Grafic 10). Dovezile cercetării doctorale indică că apropierea emoțională P-C sau relația bună P-C este mai degrabă o condiție a exercitării rolurilor parentale în formarea prietenilor la copii, decât un predictor al implicării directe a părinților în formarea prietenilor la copii prin rolurile specifice parentale.

Analiza influențelor directe și indirecte asupra dezvoltării prietenilor la copii în același studiu. Cercetarea doctorală a investigat variabile care produc un efect direct asupra formării prietenilor la copii (de exemplu implicarea parentală în formarea prietenilor la copii prin rolurile specifice) și variabile care produc un efect indirect asupra formării prietenilor prin faptul că produc un efect asupra frecvenței implicării părinților în formarea prietenilor la copii (de exemplu, susținerea în cuplu, destăinuirea copiilor sau inteligența emoțională a părinților). Ladd și Parke (2021) au semnalat, în articolul lor teoretic, nevoia de studii care să combine influențele directe și indirecte asupra formării prietenilor la copii în același studiu. Cercetarea doctorală, prin studiul 2 a realizat exact același lucru, chiar mult înainte ca publicația lor să apară public.

Extinderea modelului. Cercetarea prezentă are meritul de a fi adus mai multă claritate în modelul lui McDowell și Parke (2009) și în cazul copiilor cu dizabilități senzorio-motorii. Ladd și Parke (2021) subliniază că cercetările ar trebui extinse și spre alte arii de interes, însă dezvoltarea prietenilor la copiii cu dizabilități este prea puțin studiată.

Contribuții empirice. Există puține cercetări care și-au propus să investigheze relațiile de prietenie la CD și CT în mod comparativ (Ladd & Parke, 2021), iar această cercetare investighează exact această nișă insuficient explorată.

Această cercetare a găsit o serie de 16 strategii pe care părinții români le folosesc pentru a stimula dezvoltarea prietenilor la copii cu dizabilități și la copiii tipici. Studiile arată că cele mai multe programe de educație parentală nu au inclus aspectul dezvoltării prietenilor la copii, de către părinți, în curriculum lor (Freeman & Kasari, 1998), ceea ce reprezintă o oportunitate practică.

Cei mai mulți copii cu dizabilități sunt mai puțin preferați pentru joacă, decât copiii tipici (Turnbull & Jenvey, 2006). Această cercetare aduce argumente că strategiile parentale îi ajută pe copii să-și facă mai mulți prieteni și să aibă mai multe întâlniri cu ei. Contribuția parentală este cu atât mai importantă cu cât dizabilitatea cea mai mare este marginalizarea copiilor și neincluderea lor, iar părinții pot eradică această tendință socială, patologică (Guralnick et al., 2007). Modul în

care se implică părinții în susținerea prietenilor contribuie la consolidarea sau nu a rețelei prietenilor copiilor cu dizabilități (Dietrich, 2005). În plus, aceasta este una din puținele cercetări care face legătura dintre practicile adulților, în cazul acesta părinții și efectele utilizării acestor practici asupra copiilor. Recenziile științifice pe tema prieteniei la copiii cu dizabilități și copiii tipici au subliniat că cercetările pe părinți cât și pe asocierile dintre practicile parentale de susținere a prietenilor la copii și efectele concrete în ce privește dezvoltarea prietenilor sunt mai rare (Meyer & Ostrosky, 2014; Yu et al., 2011).

O contribuție empirică a acestei cercetări o constituie obținerea unui grup omogen de respondenți, și anume părinți din familii intacte, fără tulburări psihice, care au completat chestionare cu privire la un copil, aflat în creștere, cu deficiențe senzorio-motorii. În marea majoritate a studiilor pe tema prietenilor, care au vizat copiii cu dizabilități în general vs. copiii tipici, populația investigată nu a fost specificată clar pe segmente de dizabilități (Webster & Carter, 2007). Există puține studii care s-au concentrat doar pe un segment specific din populația copiilor cu dizabilități. De exemplu, Freeman și Kasari (1998) s-au concentrat pe copiii cu sindrom Down, iar Bauminger și Kasari, (2000) s-au concentrat pe copiii cu autism.

Apoi, studiile existente indică că există puține cercetări care au vizat părinții ca respondenți, în domeniul dezvoltării prietenilor la copii (Yu et al., 2011). Cercetarea prezentă a avut în vedere prietenii copiilor, așa cum sunt ele percepute de părinții copiilor, în special în contextul care părinții sunt factorul principal în socializarea copiilor.

Contribuții practice. Studiile în științele sociale au subliniat că *părinții și cadrele didactice* au un rol definitoriu în formarea prietenilor la copii, datorită contextului educației formale sau informale. Taylor și Townsend (2016) afirmă că este nevoie de crearea unor intervenții sistematizate în vederea dezvoltării prietenilor la copii. Cranley (2013) teoretizează că părinții trebui să facă eforturi să direcționeze procesul formării prietenilor în 4 etape: (1) relații calde care vin în întâmpinarea copilului, (2) crearea unui context fizic calitativ ridicat care să susțină prietenii, (3) dezvoltarea abilităților socio-emoționale ale copiilor în mod sistematic, (4) precum și implementarea unei intervenții intensive.

Pe baza cercetării prezente se pot trage câteva concluzii privind realitățile empirice dintre copii și părinți. Adulții cu rol educativ în viața copiilor *pot influența* prietenii copiilor, indiferent de tipul de copil pe care-l au în creștere (CD sau CT). Efectul implicării părinților *nu este neglijabil, ci este semnificativ* sub aspectul rezultatelor observate în dezvoltarea prietenilor la copii, iar contribuția părinților este *practică și specifică* și se manifestă prin tehnici și practici parentale, care modifică contextul și percepțiile copiilor. Lipsa implicării părinților în viața socială a copiilor constituie cu siguranță *un deficit major* în viața copiilor. Sunt necesare demararea unor eforturi de

a conștientiza și educa părinții și alți adulți implicați în creșterea copiilor că ei se pot implica în stimularea lărgirii numărului de prieteni, în dezvoltarea prieteniiilor și în menținerea lor în timp.

Noi direcții de cercetare. Cercetarea prezentă a adus contribuții importante privind dezvoltarea prieteniiilor la CD și la CT. Însă cercetările prezente fac posibile trasarea câtorva sugestii de cercetare.

În primul rând, studiile viitoare ar trebui să cunoască *ce practici folosesc părinții* în mod specific în funcție de o anumită categorie de dizabilități sau o tulburare anume. Cele mai multe studii s-au axat pe conceptul de „dizabilitate” în general, însă caracteristicile copiilor îi determină pe părinți să se implice oarecum diferit în dezvoltarea prieteniiilor la copii. *În al doilea rând,* cercetătorii ar trebui să investigheze *condițiile specifice* în care implicarea parentală produce efectele scontate la copii și le dezvoltă prieteniiile. Fie ca este vorba de factori de risc sau factori protectivi, sau variabile predictor implicarea părinților produce efecte doar în anumite condiții și în altele nu. Cercetarea prezentă a adus indicii că rolurile parentale se manifestă cel mai bine atunci când există o relație P-C bună, pentru că aceasta facilitează intervențiile parentale, iar schimbarea copilului depinde de voința acestuia de a fi schimbat (Darling & Steinberg, 1993). *În al treilea rând,* studiile viitoare ar trebui să investigheze *efectul* pe care implicare parentală o are asupra constelației de variabile care dezvoltă prieteniiile copiilor. Cercetarea prezentă a investigat efectul asupra *frecvenței întâlnirilor între prieteni și asupra numărului de prieteni*. Însă cercetările viitoare ar trebui să investigheze cum reușesc părinții să dezvolte prieteniiile copiilor sub aspectul calității și cantității prieteniiilor și care este ecoul psihologic în mintea copiilor. *În final,* studiile viitoare ar trebui să investigheze influențele *directe și indirecte* asupra dezvoltării prieteniiilor la copii în același studiu. Cu siguranță, părinții nu contribuie la formarea prieteniiilor la copii doar în mod direct, ci și indirect, iar alte variabile ar putea explica un segment important din varianța totală (Ladd & Parke, 2021).

Bibliografie

- Argyle, M. & Henderson, M. (1985). *The anatomy of relationships: And the rules and skills needed to manage them successfully*. London: Heinemann.
- Asher, S. R., Parker, J. G. & Walker, D. L. (1996). Distinguishing friendship from acceptance: Implications for intervention and assessment. In W. F. Bukowski, A. F. Newcomb & W. W. Hartup (Eds.), *The company they keep: Friendship in childhood and adolescence* (pp. 366-405). New York: Cambridge University Press.
- Baker, B. L. & Blacher, J. (2021). Behavior Disorders and Social Skills in Adolescents with Intellectual Disability: Does Co-Morbid Autism Matter?. *Journal of Mental Health Research in Intellectual Disabilities*, 14(2), 174-188.
- Bauminger, N. & Kasari, C. (2000). Loneliness and friendship in high-functioning children with autism. *Child Development*, 71, 447-456.
- Bauminger, N. & Kasari, C. (2000). Loneliness and friendship in high-functioning children with autism. *Child Development*, 71, 447-456.
- Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child Development*, 55(1), 83-96. doi: <https://doi.org/10.2307/1129836>
- Bigelow, B. J. (1977). Children's friendship expectations: A cognitive-developmental study. *Child Development*, 48, 246-253.
- Campbell, K., Holderness, N. & Riggs, M. (2015). Friendship chemistry: An examination of underlying factors☆. *The Social science journal*, 52(2), 239-247. <https://doi.org/10.1016/j.soscij.2015.01.005>
- Cranley, K. (2013). Guiding children's friendship development. *Young Children*, 68(5), 26-32.
- Gallucci, M. (2019). jAMM: jamovi Advanced Mediation Models. [jamovi module]. Retrieved from <https://jamovi-amm.github.io/>.
- Darling, N. & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological bulletin*, 113(3), 487.

- Dietrich, S. L. (2005). A look at friendships between preschool-aged children with and without disabilities in two inclusive classrooms. *Journal of Early Childhood Research*, 3(2), 193-215.
- Flanders, M. (2011). What is the biological basis of sensorimotor integration?. *Biological cybernetics*, 104(1-2), 1–8. <https://doi.org/10.1007/s00422-011-0419-9>
- Freeman, S. F. & Kasari, C. (1998). Friendships in children with developmental disabilities. *Early Education and Development*, 9(4), 341-355.
- Guralnick, M. J., Neville, B., Hammond, M. A. & Connor, R. T. (2007). The Friendships of Young Children with Developmental Delays: A Longitudinal Analysis. *Journal of applied developmental psychology*, 28(1), 64–79. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2006.10.004>
- Krone, M. W. & Yu, S. (2019). Promoting friendship development in inclusive early childhood classrooms: A literature review. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 11(2), 183-193 doi: [10.20489/intjecse.670477](https://doi.org/10.20489/intjecse.670477)
- La Gaipa, J. J. (1979). A developmental study of the meaning of friendship in adolescence. *Journal of Adolescence*, 2, 201-213.
- Ladd, G. W. & Parke, R. D. (2021). Themes and Theories Revisited: Perspectives on Processes in Family–Peer Relationships. *Children*, 8(6), 507.
- Little, C., DeLeeuw, R. R., Andriana, E., Zanuttini, J. & David, E. (2020). Social Inclusion through the Eyes of the Student: Perspectives from Students with Disabilities on Friendship and Acceptance. *International Journal of Disability, Development and Education*, 1-20.
- McDowell, D. J. & Parke, R. (2009). Parental correlates of children's peer relations: an empirical test of a tripartite model. *Developmental psychology*, 45 1, 224-35.
- Meyer, L. E. & Ostrosky, M. M. (2014). Measuring the Friendships of Young Children With Disabilities: A Review of the Literature. *Topics in Early Childhood Special Education*, 34(3), 186–196. <https://doi.org/10/f6kgcs>
- Nachshen, J. S. (2005). Empowerment and families: Building bridges between parents and professionals, theory and research. *Journal on Developmental Disabilities*, 11(1), 67-76.

- Parke, R. D., Burks, V. M., Carson, J. L., Neville, B. & Boyum, L. A. (1994). Family–peer relationships: A tripartite model. In R. D. Parke & S. G. Kellam (Eds.), *Exploring family relationships with other social contexts* (pp. 115–145). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Sapadin, L. A. (1988). Friendship and gender: Perspectives of professional men and women. *Journal of Social and Personal Relationships*, 5(4), 387-403. <https://doi.org/10.1177/0265407588054001>
- Shek, D. T. L. & Lin, J. L. (2015). Factors leading to the creation, development, and maintenance of positive social relationship. *International Journal on Disability and Human Development*, 14(4). <https://doi.org/10/gkzdds>
- Staples, L. H. (1990). Powerful ideas about empowerment. *Administration in Social Work*, 14 (2), 29-42.
- Taylor, J. & Townsend, M. (2016). Childhood Friendship: Its Importance and the Educator's Role. *Kairaranga*, 17(1), 19-25.
- Turnbull, J. & Jenvey, V. B. (2006). Criteria used by adults and children to categorize subtypes of play. *Early Child Development and Care*, 176(5), 539-551.
- Webster, A. A. & Carter, M. (2007). Social relationships and friendships of children with developmental disabilities: Implications for inclusive settings. A systematic review. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 32(3), 200-213.
- Yu, S., Ostrosky, M. M. & Fowler, S. A. (2011). Children's Friendship Development: A Comparative Study. *Early Childhood Research & Practice*, 13(1), n1.
- Yu, S., Ostrosky, M. M. & Fowler, S. A. (2011). Children's Friendship Development: A Comparative Study. *Early Childhood Research & Practice*, 13(1), n1.